

Pomorski leksikon u izdanju Jugoslavenskog leksikografskog zavoda

Između svih pomorskih zemalja u svijetu prvi smo izdali **Pomorsku enciklopediju** koja sveobuhvatno i temeljito, opsežno i sistematski obrađuje svu problematiku vezanu za pomorstvo i vrelo je spoznaje pomorske znanosti za duži vremenski period. **Pomorski leksikon** više ima praktično značenje, poslužit će širem krugu čitalaca, imat će samo jednu knjigu, bit će pristupačniji po cijeni, a moći će se u relativno kraćim vremenskim razmacima ažurirati u skladu s razvojem znanosti i tehnike, što je od posebna značenja za njegovu namjenu.

U svijetu postoji niz izdanja pomorskih rječnika, ali gotovo svi obrađuju sadržaje koji odgovaraju klasičnim pogledima na pomorstvo, tj. obrađuju samo grane pomorstva neposredno vezane za brod, njegovu navigacijsku sigurnost i eksploataciju. Sadržaj **Pomorskog leksikona** po strukturi pokriva čitavu građu naše **Pomorske enciklopedije**. Osnovni pojmovi iz riječnog brodarstva i unutrašnje plovidbe uopće, uključujući i važnije povijesne događaje, također su sastavni dio **Leksikona**. Znači, Jugoslavenski leksikografski zavod i u ovoj ediciji ima primat u odnosu na izdavače ostalih pomorskih zemalja.

Vrijedno je naglasiti da u nas još ne postoji službeno usvojena pomorska terminologija. Izdavanjem leksikona taj će problem biti riješen samo djelomično jer je ova edicija koncipirana na drugim osnovama, jasno, uz poštovanje već tradicionalno usvojenih pomorskih termina. Sve to **Pomorskom leksikonu** daje posebno značenje.

Zeli se izbjeći stereotipni sistem obrade leksikona jer **Pomorski leksikon** po svojoj namjeni i vremenu u kojem izlazi treba da ima i praktičnu upotrebljivost. Zbog toga, ako određeni pojam ima i svoje praktično značenje, posebno ako se radi o nekom tehničkom sredstvu ili uređaju, uz definiciju i povijesne podatke data je i njegova namjena, odnosno područje primjene s najvažnijim tehničkim podacima. Pojmovi iz fundamentalnih znanja neposredno vezanih za pomorstvo dani su u potrebnom opsegu kako bi

Leksikon dobio jednu kompleksnu zaokruženu cjelinu.

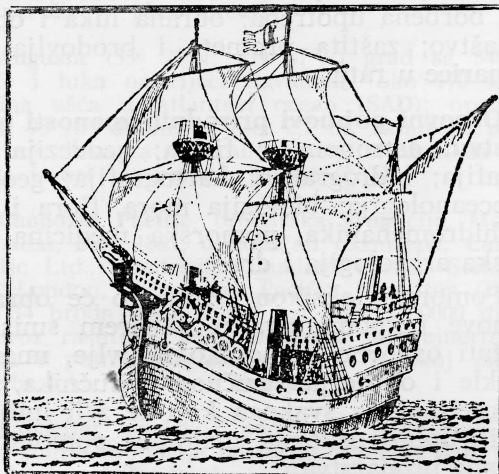
Teško bi bilo odlučiti što i koliko od svake struke i grane obraditi s obzirom na u nas usvojeno značenje riječi »pomorstvo« i njezina odnosa prema »moreplovstvu« na koji se naziv gotovo zaboravilo. To je od posebna značenja ako se uzme u obzir da su se brodogradnja, brodarstvo, lučka privreda, nautički turizam, ribarstvo, morska tehnologija i dr. toliko razvili i izdvojili u zasebne tehničko-tehnološke cjeline tako da se one danas upravo simbolično nalaze u okviru »pomorstva«.

Pomorski će leksikon obraditi preko 25 500 pojmova, imat će oko 1 100 stranica, pisanog teksta oko 170 000 redaka, a ilustracija i priloga oko 300 str. Građu od preko 70 struka i znanstvenih disciplina obrađuje preko 80 suradnika, uglavnom naših poznatih znanstvenika i stručnjaka.

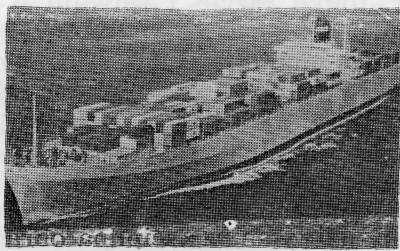
Građu koju obrađuje **Leksikon** možemo razvrstati u pet značajnijih grupa:

Brodogradnja: Brodogradnja kao znanstvena disciplina. Brodogradilišta, njihova oprema i organizacija, brodograđevni materijali, tehnologija gradnje broda; ispitivanje broda i dr. Svjetska brodogradilišta. Brodska energetika, oprema broskog trupa, palubna, sidrena i dr. oprema. Klasifikacijski zavodi. Brod kao plovni objekt; vrste i tipovi brodova, danas i kroz povijest; anatomija broda. Vrste i tipovi čamaca; oprema čamaca, razni nazivi čamaca u svijetu i u nas i dr.

Moreplovstvo: Povijest pomorstva opća i naša; znamenite ličnosti, istraživači i dr.;

otkrića i ekspedicije. Brod, njegovo održavanje i upotreba; službe na brodu; zvanje i činovi, brodski ceremonijal; vez broda, rukovanje užadima, čvorovi i uzlovi. Vrste luka, lučka obala, objekti, oprema luke, plovni park, upravljanje. Brodski tereti, vrste, krcaenje i slaganje tereta, nadzor nad teretom; dokumenti. Manevriranje brodom; propulzija; pomorska i manevarska svojstva broda; uplovljenje i isplovljenje; brod u plovidbi; havarije; spasavanje na moru i dr. Navigacijska sredstva i sistemi plovidbe; sigurnost plovidbe; navigacijska meteorologija i oceanografija. Jadransko more i svjetska mora, oceani, mora, glavni otoci — otočja, zaljevi, prolazi, kanali i dr.; geomorfologija morskog dna i obale; kontinenti i pomorske države. Unutrašnji plovni putevi-sistemi. Pomorsko međuna-

Brod nosivosti 50.000 tona u prevozu kontenera između Evrope i Australije

rodno, upravno i imovinsko pravo, pomorski prijevoz, klauzule; pomorske agencije. Pomorsko školstvo. Pomorski svjetski muzeji i ekspanati. Publikacije i časopisi.

Ekonomika pomorstva: ekonomika brodarstva, svjetske brodarске organizacije; ekonomika pomorski luka, svjetske pomorske luke; ekonomika ribarstva, brodovi i oprema za ulov i preradu ribe, ulov ribe, vrste ribe, glavonožaca, rakova i dr.; morska tehnologija, eksploatacija mora i podmorja.

Ratna mornarica: osnove pomorske vještine; ONO na moru; iz svjetske i naše vojno-pomorske povijesti, posebno NOR na Jadranu; ratni brodovi; brodsko naoružanje i njegova borbena upotreba; obrana luka i obale; ronilaštvo; zaštita prometa i brodovlja trg. mornarice u ratu.

Osnovni pojmovi prirodnih znanosti u pomorstvu: astronomija; fizika; geodezija; topografija; hidrografija; kartografija; geologija; oceanologija; biologija mora, flora i fauna; hidromehanika, pomorska medicina, pomorska arheologija i dr.

Pomorski leksikon, osim što će obraditi pojmove iz pomorstva u najširem smislu i sadržati osnovno pomorsko nazivlje, imat će donekle i obilježja stručnog priručnika, veoma korisnog za svakoga koji se želi informirati ili dobiti osnovna znanja iz pomorstva i riječnog brodarstva.

Izvodi iz tekstova Pomorskog leksikona

Kontejnerski brod (engl. full container ship), brod za prijevoz tereta u kontejnerima standardiziranih dimenzija (— kontejnerske linije); istisnine do 45000 t, snaga stroja do 90 MW (120000 KS), brzina 20 — 33 čv; duljina ovisi o broju kontejnera (— kontejnerski čelijski sistem), radi prolaza kroz Panamski kanal maksimalna širina do 32,2 široka palubna grotla (80% širine broda), poklopci skladišta od jednog komada (do 26 t), bez vlastitih dizalica, ali s opremom za slaganje kontejnera na palubi, ukrcaj/iskrcaj u terminalu traje nekoliko sati. Prva generacija k. b. (1960): duljina 180—200 m, širina do 27 m, kapacitet do 1100 TEU, snaga stroja do 11,25 MW (15000 KS), brzina 20—22 čv; treća generacija (1973): do 48544 t, duljina do 300 m, širina do 32 m, 1800—30000 TEU, stroj do 60 MW (80000 KS), brzina 27—33 čv (— Sealand Mc Lean).

turboblazni motor, protočni mlazni motor koji pomoću centrifugalnog kompresora siše i tlači zrak potreban za izgaranje. Poriv se stvara ulaznim i izlaznim mlazom.

brodar, fiz. ili pravna osoba koja je kao držalac broda nosilac plovidbenog pothvata. Može ali ne mora biti vlasnik odnosno korisnik broda. Odgovara za obaveze nastale plovidbom i iskorištavanjem broda. Pretpostavlja se, do protivnog dokaza, da je b. osoba koja je kao nosilac prava raspolaganja ili vlasnik upisana u Upisnik brodova.

COGSA (engl. kr. za Carriage of Goods by Sea Act), zakon o prijevozu stvari morem kojim su u Velikoj Britaniji 1924. ozakonjena načela Haških pravila.

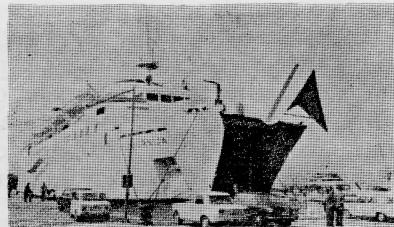
Comet, prvi putnički parobrod u redovitoj plovidbi u Evropi na liniji Glasgow-Greenock; dug 12 m, izgrađen 1812. u Glasgowu.

Comunità dei porti Adriatici, tal. zajednica jadranskih luka osn. u Veneciji 1955; godišnjak Collana di studi sull' Adriatico.

docking clause (engl.; klauzula o pravu dokovanja), u polici osiguranja, klauzula koja brodaru daje pravo da uplovljava, isplovljava i zadržava se u doku (plutajućem ili suhom) onoliko koliko je potrebno za vrijeme valjanosti police.

Dardanos, grad na maloazijskoj obali iz predgrčke ere po kome je nazvan tjesnac — Dardaneli.

free in and out stoved (engl.; franko u brod i iz broda složeno), klauzula ugovora o prijevozu stvari morem po kojoj brodar ne snosi ne samo troškove i rizik ukrcajanja i iskrcajanja nego ni slaganje tereta u brod (— free in and out).

Institut za brodske i tropske bolesti (njem. Institut für Schiffs- und Tropenkrankheiten), zavod SR Njemačke sa sjedištem u Hamburgu, osnovan 1900.; izrastao iz bolnice za pomorce osn. 1863. Od 1949. zove se Zeitschrift für Tropenmedizin und Parasitologie.

manevriranje brodom, radnje porivnim sredstvom (veslom, jedrom i vijkom) i kormilom, pojedinačno ili kombinirano, radi dovođenja broda u određeni položaj ili održavanje broda u najpovoljnijem kursu u postojećim uvjetima; pri pristajanju, otplovljenju i odsukavanju sinhroniziranom upotrebom priveznih užadi odn. sidara, manevar postaje brži i sigurniji;

poznavanje pomorskih i manevarskih svojstava broda ima poseban značaj.

Margita, školski brod hrvatske Nautičke škole u u Bakru, kojim su 1894., pod vodstvom zoologa sveuč. prof. Spiridona Brusine, vršena istraživanja duž i obale Jadrana. Rezultati istraživanja izneseni na Međunarodnom kongresu biologa, Leyden 1896., bili su prvi prilog jugosl. istraživača modernoj oceanografiji.

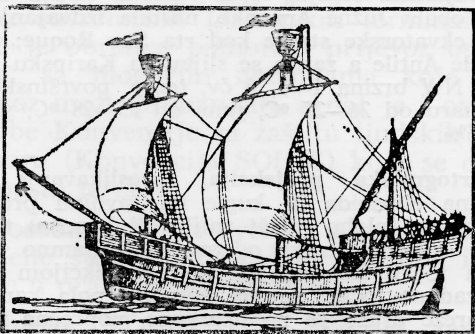
navigacijska pomagala, uređaji, sredstva i priručnici kojima se služi navigator pri određivanju odn. kontroli kursa, brzine i pozicije broda i dr. elemenata za sigurnu plovidbu; najosnovnija n. p. jesu: pomorske karte i pribor za rad na karti, kompas, smjerna ploča ili azimutalni krug, brzinomjer, dubinomjer, daljinomjer, sekstant, sat, kronometar, navigacijski priručnici-peljari, nautičke tablice i računalno; suvremeni elektronski uređaji: radio-goniometar, radar, hiperbolički i satelitski brodski navigacijski uređaji.

oblak, vidljivi skup sitnih čestica vode i/ili leda, koje lebde u zraku često pomiješane sa česticama dima, prašine, soli i dr.; klasificiraju se na — rodove, — vrste i — podvrste; tom klasifikacijom nisu obuhvaćeni — specijalni oblaci.

pampero (španj.), hladan često olujni vjetar, praćen jakim pljuskovima, u području Argentine i Urugvaja; puše iza hladne fronte, zimi katkada snizi temperaturu i do — 17 °C, što uzrokuje zaleđivanje na nagrađu broda.

Podić, Jakov M. (Valletta, 1816 — Dubrovnik, 1897), pom. kapetan i stručni učitelj prve generacije dubrovačkih kapetana: od 1835. pom. kapetan I klase mornarice Malte; od 1850. zapovjednik na austr. brodovima, od 16. 3. 1852. prvi stručni nastavnik novoootvorene Nautičke škole pridružene nižoj realci u Dubrovniku; ukidanjem škole 6. 8. 1860. postaje privatni učitelj; od 17. 11. 1874. prvi direktor samostalne Nautičke škole, Dubrovnik; g. 1875. povlači se s dužnosti, prekida svaku aktivnost.

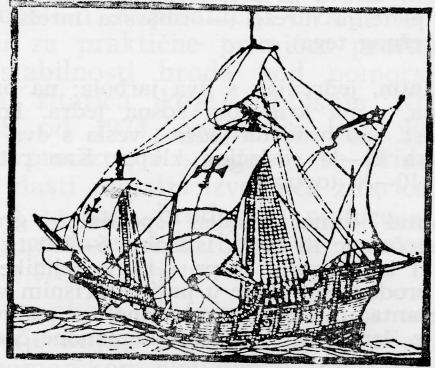
radio-telefonski autoalarm, zvučni i svjetlosni (crveni) signali u radio-kabini, zvučni signali na zapovjednom mostu i u kabini radio-telefoniste, odašliti od — automatskog radio-telefonskog prijemnika signala za uzbunu nakon što je pobuđen međunarodnim radio-telefonskim signalom za uzbunu na frekvenciji 2182 kHz; prijemnik se uključuje na automatski rad i isključuje posebnim dugmetom; za prislušnu kontrolu, sklop autoalarma ima slušalice ili zvučnike (— generator radio-telefonskog signala za uzbunu).

signalna poruka, obavijest, otvorena ili kodirana koju pošiljalac predaje stanici davaoca, a ovaj odašilje stanici naslovnika, neposredno ili preko stanice primaoca; pošiljalac i naslovnik na brodu je u pravilu zapovjednik broda. Poruka može biti opća ili na određenu osobu; sadrži: poziv (pozivni signal), identifikaciju odn. legitimiranje (ispred svog znaka raspoznavanja kr. DE), sadržaj poruke (otvoren ili

kodiran tekst) i svršetak (davalac daje AR, primalac R) (— signalizacija).

sinoptička karta (engl. *synoptic chart*), geogr. karta koja sadrži podatke meteor. SHIP I SYNOP izvještaja za određeni sinoptički termin. Takva karta je istodobno i vremenska karta jer prikazuje vrijeme nad određenim prostorom u danom trenutku (— sinoptička analiza).

svjetla, brodska, svjetla na brodu ili brodu-leb-djeljici koja prema PISMU-u moraju biti upaljena od izlaska do zalaska Sunca ili za ograničene vidljivosti: navigacijska, sidrena ili lučka, svjetla za tegljenje, svjetla za brodove specijalne namjene i brodove koji se nalaze u posebnim uvjetima. Svjetiljke imaju propisanu boju, sektor i intenzitet svjetlosti ovisno o vidljivosti.

šajkaške lađarske kompanije ili lađarski esnafi, udruženja za vuču brodova po kopitnici, na Dunavu u 15. st. Starješine su se nazivale magistri nautarum; pri kraju 16. st. vučom brodova upravljali su camera navalis u Passauu pod upravom lučke Praefecturae navalis.

vozarinski ili pomorski ugovor, ugovor između više brodara, obično učlanjenih u — konferencije, kojima se obvezuju da će na određenoj liniji primjenjivati ugovorene vozarinske stavove (— tarifni stav, — vozarina).

vuzzitteddi, mali otvoren čamac sa Sicilije, za obalni ribolov, sa dvije ili tri klupe za veslače; jarbol i latinsko jedro.

žitarice, roba u koju prema konvenciji SOLAS spadaju kukuruz, zob, raž, ječam, riža, sočivice i sjemenje. S obzirom na opasnost što je ova vrsta tereta predstavljala za brod, glava VI konvencije propisuje uvjete za njihov prijevoz i slaganje (— rasuti tereti; — plan tereta)

Augusta (33° 29'N; 81° 57'W) grad sa 54019 st (1975) i luka na rijeci Savannah, oko 170 km od njezina ušća u Atlantski ocean (SAD); operativna obala 95 m; dubina u luci 2,7 m; skladišni prostor 3717 m²; luka za generalni teret, terminal za rasuti teret; izvozi se: pamuk, kaolin, čelik.

Canadian Pacific, brodska grupacija, Montreal (Kanada), osn. 1881, u koju su uključene: Canadian Pacific Ltd., Montreal, Canadian Pacific Steamship, Ltd., London, i Canadian Pacific, Hamilton (Bermuda); 34 broda (oko 120000 brt odn. 2100000 dwt) za prijevoz rasutih i tekućih tereta, kontejneriziranog tereta i putnika, u slobodnoj i linijskoj plovidbi, između luka Kanade i Evrope.

kapacitet broskog poduzeća, inventarski, statičko stanje brodovlja na točno određeni dan, u pravilu krajem kalendarske godine; izražava se brojem brodova, ukupnom brutto registarskom tonažom i

nosivošću, a u nekim slučajevima i dr. pokazateljima, kao što su npr., netto registarska tonaža, zapreminski kapacitet, broj putnika, broj putničkih kreveta, broj (nosivost) automobila i sl. Slično se računa i kapacitet trgovačke mornarice neke zemlje.

mrežni teg, komad nekrojene mreže odn. tvornički proizvedene mreže ispleten od — mrežnih oka; konac je pamučan ili sintetički. Tegovi se po visini međusobno spajaju provlačenjem konca kroz oka i vezivanjem uzlova ili privezivanjem oka uz oko po sistemu pletenja mreže (— ribarska mreža; — zbijanje mrežnog tega).

brigantin, jedrenjak s dva jarbola; na prednjem tri križna, a na krmenom sošna jedra. Pojavljuje se u 16. st. kao brod na jedra i vesla s dva latinska jedra i sa 12—14 veslačkih klupa. Kao ratni brod imao je 10—20 topova.

desantni čamac, malen specijalno građen ili adaptiran čamac ili brod, istisnine 5—100 t; služi za prijevoz i iskrcavanje trupa i ratne tehnike sa desantnih brodova do obale u prvim jurišnim valovima pom. desanta; dijele se na jurišne, za prijevoz mehanizacije, čamce za podršku i komandne čamce.

Prvi mornarički odred, formiran 23. 1. 1943. u Podgori s nazivom Odred ratne mornarice južne Dalmacije, sa zadatkom da brani oslobođenu obalu Makarskog primorja, napada tal. pom. promet u Hvarskom kanalu, prikuplja obavještajne podatke te da bude jezgra za formiranje partizanske mornarice na Jadranu. Osnova za formiranje su bili borci 4. čete biokovskog bataljona Vid Mihaljević. Odred je imao oko 150, kasnije 200—250 boraca organiziranih u 3 čete. U 3. vodu čete u Podgori nalazila se Flotila prvog mornaričkog odreda s 2 naoružana čamca Pionir i Partizan. Krajem marta 1943. Odred je rasformiran, a njegove zadatke preuzeo je 3. bataljon novostformiranog Biokovskog NOP-odreda, a u čiji sastav je ušla i flotila Prvog mornaričkog odreda.

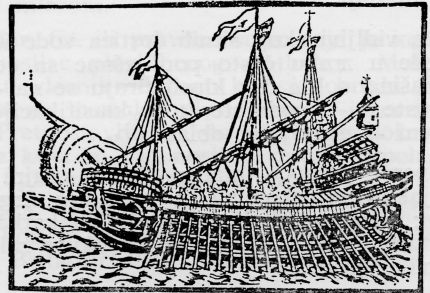
slobodni lov na moru, organizirane akcije pojedinačnog broda (najčešće podmornice) ili grupe manjih brodova (torpednih čamaca i topovnjača) protiv pojedinačnog trgovačkog broda ili manjih konvoja, a u povoljnim uvjetima i protiv pojedinog ratnog broda. U pravilu se izvodi noću, pri slabim meteor. uvjetima i na slabije branjene brodove. Izvršiocu se određuje samo rajon i vrijeme djelovanja, a komandant jedinice na osnovu informacija prikupljenih tokom plovidbe sam donosi odluku o izboru cilja i o upotrebi oružja.

torpedno gađanje, skup radnji i postupaka na brodu od momenta zauzimanja pozicije za izbacivanje torpeda do izlaska broda iz dometa protivničke artiljerijske vatre; zasniva se na rješavanju torpednog trokuta brzine i torpednog trokuta gađanja, obično upotrebom komandno-računarskog uređaja. Gađati se može pojedinačno, plotunom, rafalom ili torpednim snopom.

Alboransko more, zapadni dio Sredozemnog mora, između obala Španjolske, Maroka, Alžira i Gibraltarskih vrata; 50970 m²; najveća dubina 1940 m. Temperatura površinske vode u januaru 13—14 °C, junu 20—24 °C; salinitet 36—37‰; boja zelenkasta; prozirnost do 50 m. Struje: uz obalu Maroka i Alžira smjer E, brzina 2,4 čv; uz španj. obalu smjer W, brzina 0,5 čv. Izloženo z i sz vjetrovima. Gl. luke: Cauta, Melilla, Ghazaouet, Almeria, Adra, Motril i Malaga.

Andromeda (grč; oznaka And), zvijezde na sjevernom nebu; vidljivo je u večernjim satima s Jadrana od jula do marta. Najsjajnija zvijezda — Alpheratz, u vrhu tzv. Velikog četverokuta. Spiralna maglica M 31 nalazi se na sredini spojnice zvijezda — And i — Cas. A. po grč. mitu kći etiopskog kralja Keфеја i Kasiopeje; zbog hvaljenja da je ljepša od Posejdonovih kćeri Nereida morali su je roditelji žrtvovati morskoj nemani, spasio ju je Perzej.

Atlantska srebrnica (lat. Argentina silus; engl. Great silver smelt ili Argentine), riba koštunjača iz por. srebrnica (Argentinidae). Srebrnaste, a po leđima plave boje; duga do 50 cm. Rasprostranjena uz obale s Atlantika. Jestiva.

deratizacija broda, uništavanje brod. glodara (miševa i štakora) zbog njihovog štetnog djelovanja. Sredstva: biološka, mehanička i kemijska (HCN i antikoagulantni preparati). Svjedodžba o deratizaciji broda vrijedi 6 mjeseci (Međunarodni sanitarni pravilnik).

geodetska linija, najkraća spojnica dviju točaka na datoj plohi u koje se u bilo kojoj njezinoj točki glavna krivulja poklapa s normalom na dotičnu površinu. U navigaciji i kartografiji, najkraća spojnica dviju točaka na Zemljinoj kugli naziva se — ortodroma.

Gvajanska struja, topla morska struja uz sjevernu obalu Južne Amerike, nastala izdvajanjem od Južne ekvatorske struje kod rta Sao Roque; prolazi uz Male Antile a zatim se slijeva u Karipsku struju; smjer NW brzina 1—1, 6 čv, temp. površinske vode u januaru od 26—27 °C, junu od 25—28 °C, salinitet oko 35‰.

kartografska projekcija, preslikavanje plohe Zemljina elipsoida ili kugle na ravninu projekcije ili pomoćnu plohu (plašt valjka ili konusa) tako da svakoj njezinoj točki odgovara uzajamno jednoznačna točka ravnine, nazvana projekcijom ili slikom zadane točke; prema položaju pola kartografske mreže dijele se na uspravne, poprečne i kose; prema obliku kartografske mreže na konusne, cilindrične, azimutalne, pseudokonusne, pseudocilindrične i polikonusne; prema osobinama preslikavanja na konformne ili kutomjerne, ekvivalentne ili homografske, ekvidistantne i uvjetne. Posebnu grupu čine perspektivne projekcije u kojih kartografska mreža ima posebne oblike, npr. sroljika, zvjezdolika i dr. (— deformacije pri preslikavanju; — mjerilo pri preslikavanju).